

موسیقی نامها

(۱۳)

محمدتقی دانش پژوه

۶ - راگ مالا یا ترجمه هزار دهر بد از دانشمندی از درباریان شاه جهان (۱۰۳۷ - ۱۰۶۸) که به دستور او راگهای هندی «بکشوا» یا نایک بخشوارا به فارسی برگردانده است .
آغاز : بمله .

چون گشت سپیده دم نمایان شد جلوه گر آفتاب تابان
هندو پسری جوان و خوش روی بر بسته به فرق عقده موی
انجام : ناگه یک شیر شد نمودار شد صبر و قرار دل بیکبار
(انه ۲۰۱۵ - بادلیان ۱۸۴۶ - منزوی ۳۸۹۵) .

* نسخه ش ۳۸۵/۳۶۸ محمدشفیع (ص ۳۳۵ فهرست) دارای چهل نمونه صحفه نقاشی با ترانه های فارسی در شرح آنها و با نام و هنگام سرودن راگها ، تصویرها از مسجد و معبد و مردم مسلمان و هندو و سیگه و دیگران است و آخرین آنها پیکره اکبر شاه (۹۶۳ - ۱۰۱۴) است ، نستعلیق سده ۱۱ برای عبدالرحمان ۴۱ گ ۴ و ۵ س .

۷ - رساله در موسیقی هندی ، در آن یاد میشود از شاه جهان نامه و از سلطان حسین شرقی فرمانروای جونپور و از «ست ادھیا یعنی هفت رکن ایزدی ، سرا ادھیا ، راگ ادھیا هست ادھیا» مؤلف آن مرید فرقه ناجیه صوفیه اسلامی است .

آغاز : باب بیستم (یا هشتم) در بیان موجزی از علم سنگیت و آن موسیقی هندیه بوده باشد مبنی بر یک ذکر .
انجام : هفدهم بحر هزج بوده باشد والسلام علی من اتبع الهدی .

ش ۶۳۶۱ شیرانی (۳ : ۵۵۶ ش ۳۰۱۲) نستعلیق هندی ۱۲۳۳/۲ع۱ در ۲۹ گ
۱۵ س رقی آغاز افتاده .

۸ - فریدالزمان فی معرفه الالخان : در موسیقی ورقص و سرود هندی ، با عبارتهای هندی به خط فارسی و با ترجمه فارسی ، ساخته برای فیروز شاه بهمنی در دوبخش :
۱ - موسیقی ۲ - رقص .

* موزه ملی کراچی ، تعلیق سده ۸ ، عنوان سنگرف ، ۱۴۰ گ ۱۳ س ، ربعی ، جلد متوا ، از نسخه نام کتاب بدست نمی آید چه آغاز و انجام آن افتاده است ، کسی در ص ع نشانه های آنرا نوشته و آنرا چنین شناسانده و شاید با نسخه دیگری سنجیده باشد . از این نسخه در فهرست مخطوطات سرفراز علی (ص ۶۶) یاد شده است بی آنکه نشانی درستی از آن داده

باشد (منزوی ۳۹۰۱).

فهرست بخشهای آن :

فصل چهارم - کهن مزمار و این هفت نوع را شامل است .

فصل پنجم - در بیان محاسن نوازندگان .

باب هفتم - در بیان معرفت سرس ادهیا یعنی شناختن اطوار رقاصه و این باب مشتمل است برای حرکات بعضی اعضاء برسبیل مفردات و پای کوبی نمودن پاتن بر ضرب مزمار و اصناف پرده و اصوات که مؤسس است برچهل و هفت فصل بر حسب مقالات و آن رقص مذکور بر سه نوع است :

فصل اول در بیان معرفت رقص تایتیه .

فصل دوم در بیان معرفت رقص نرتیه .

فصل سوم - در بیان معرفت نرت .

ذکر بعضی هسیکها

ذکر نرت هسیک

فصل پنجم - در بیان نرتینک .

فصل ششم - در بیان اپاتک .

ذکر : دندان ، روی ، انگشتان پای ، کف پای .

فصل هفتم در بیان اشکال هست پرچاره .

فصل هشتم - در بیان هستت کرن .

فصل نهم - در بیان هستت کرم .

فصل دهم - در بیان هستت هیتتر .

فصل یازدهم - در بیان اشکال سده جاری .

فصل دوازدهم - در بیان دیسانی جاری .

فصل سیزدهم - در بیان مری چاری .

فصل چهاردهم - در بیان سده کرده ، در ۱۰۸ موره .

فصل پانزدهم - در بیان اتبلیت کرن .

فصل شانزدهم - در بیان انکهار .

پس در این نسخه فصلهای ۴ و ۵ و ۶ و ۱۶ فصل باب ۷ است .

کتاب دیگری می شناسم بنام فرائدالزمان فی علم الالحن از شرف الدین العلاء علوی حسینی بغدادی که از آن در المیزان فی علم الاوزان (ش ۹۹۲/۵ B خاورشناسی لنینگراد) یاد شده است شاید او همان شرف الدین محمد علوی سرخسی حکیم سلطان مترجم ذخیره اسکندری باشد که عبدالحسین شیرازی در بهجة القلوب از او نام برده است . ترجمه ذخیره که در فهرست منزوی (۶۲۱) آمده مترجم آن شناخته نیست .

این کتاب گویا همان فریدالزمان فی علم الالحن باشد که مؤلف غنیه المنیه آن را به دستور ملک شمس الدین ابراهیم حسن ابورجا فرمانروای گجرات از عربی به فارسی در آورده است . از نسخه آن در فهرست سرافراز علی رضوی (ص ۶۶) یاد شده است (گفتار من در هنر و مردم ش ۱۲ و ۱۳) .

خانم خورشید نورالحسن در

Indian history congress proceedings of twenty fourth session. Delhi 1961
Calcutta 1963.

مقاله ای دارد به انگلیسی به عنوان «غنیه المنیه کهن ترین نسخه خطی فارسی در موسیقی هندی» (ص ۷۷ - ۱۷۹) و از تنها نسخه آن به شماره ۱۸۶۳ دیوان هند (ش ۲۰۰۸ اته)

که عکس آن در گروه تاریخ دانشگاه اسلامی علی‌گروه هست یاد میکند و می‌نویسد که آن به نسخ کهنی و گویا اندکی پس از تألیف نوشته شده است و در آن تصویر افزارها موسیقی است (۴۴ - ۵۱) این کتاب پس از ترجمه فریدالزمان و اندکی پس از ۷۷۶ در زمان فیروزشاه (۷۵۲ - ۷۹۰) برای همان ملک شمس‌الدین که وزیر او بوده است ساخته شده است. از آغاز نسخه چندبرگی و از انجام آن چهار فصلی افتاده و مؤلف آن شناخته نیست.

در آن از موسیقی ایرانی سخنی به میان نیامده بلکه از موسیقی هندی کاوش شده است. شمس‌الدین ابورجا با کارهای سیاسی و دینی که داشته بود به شنیدن سماع ایرانی و سُرَاد Sorad هندی می‌پرداخته و گاهی هم برای کسانی در پیرامون او می‌بوده‌اند و از موسیقی هیچ آگاهی نداشته‌اند مطالبی را روشن می‌کرده‌است این بود که به مؤلف دستور داده است تا کتابی در موسیقی هندی بنویسد و او هم در تألیف این کتاب از موسیقی‌شناسان و نوازندگانی که ابورجا به دربار خویش آورده بهره می‌برده و از آثار هندی که در دسترس داشته است مانند: براهاتا، سانگیت راتناکار، سانگیت داتناولی، سانگیت بینود، سانگیت مودرا، ساتاناک، داکا آرانو، بر میداشته‌است^۳.

۹ - قاعده مقامات در اصطلاحات موسیقی از مقامات و شعب و آواز و هفده بحراصول آغاز: بدانکه مقام و شعبه چون درخت و شاخها باشد. در این نظم یاد کرده‌اند شعر: نمایم دو شعبه بر هر یک مقام شعب روم برقع دگر چار گاه.

* در جنگ کتابخانه حکیم محمدنبی‌خان جمال سویداء در شهر لاهور دارای ترجمه کهنی از برء الساعه رازی و متن آن و رساله‌های دیگر، به اندازه ربعی، به نظم است در ۱۴ سطر چلیپا، در صفحه روبرو هم چند بند فارسی است در موسیقی.

۱۰ - مجموعه، نسخه محمد سلیم دانشمند گیاه‌شناس در شهر پیشاور، نستعلیق روز دوشنبه ۱۴ ع ۱۲۰۸/۱، عنوان سنگرف، رقی، دارای:

- ۱ - مفتاح الحساب: غیاث‌الدین جمشید کاشی.
 - ۲ - سلم السماء: همو
 - ۳ - تزهة الحدائق: همو
 - ۴ - اللاحقات العشرة لتزهة الحدائق: همو
 - ۵ - رساله فی استخراج حبيب الدرجه الواحدة: همو
 - ۶ - رساله فی الموسيقى لعبد المؤمن (۲ ص و ۵ س)
- بدینگونه: «عده (هذه؟) الرساله من تصانیف مولانا الاعظم صفی‌الله عبده عبدالمؤمن طاب ثراه، بدانکه علم موسیقی بر دوازده پرده نهاده است و در هشت فصل زیاده شرح ندارد. فصل اول چنان دان که این علم دوازده پرده نیست و سیصد و شصت آواز است. . . . فصل هشتم حکمی که زدن پرده‌ها کرده‌اند. . . . و شنونده را ذوقی حاصل شود» گویا بندی است گرفته از کتاب ارموی.
- ۷ - رساله فی الهندسة یا اشکال التأسيس فی مقدمه و عدة اشکال.

۱۱ - نغمه وحدت یا رساله در علم موسیقیه: میرزا بیگ پسر سید علی حسینی اصفهانی که گویا آنرا برای پادشاهی ساخته است. او جز میرزا بیگ بن حسن حسینی گونا بادی فیض آبادی محولاتی مؤلف الروضة الصفویة (تا تاریخ ۱۰۲۳) و نویسنده اخلاق محتشمی طوسی در ۱۰۰۹/۲۴۲۰ (فهرست فیلمها ۷ و ۱۱۱) میباشد، دارای دیباچه است و مقدمه و فصل در بیان طرز و ساختن و خواندن تصنیف فارسی و فصل و در بیان نغمه‌سرایبی که هر نسخه فارسی او را چه وقتی باید خواند و فصل بدانکه انسان را سه چیز است که کسی نیست. در متن آمده است که «مرتب به مقدمه و زمزمه و خاتمه گردانید».

در آن برخی از راگها و آهنگی که به فارسی مطابق دارد به نظم و نثر در آمده است

و آمیخته‌ایست از دو موسیقی ایرانی و هندی .

آغاز : سرود سرایان عشرت‌گه قال و نغمه‌سنگان سرابستان حال به شهد ثنای صانعی
غذب‌البیان‌اند که چاشنی نغمه‌های شکرین در رگ و پی و نی دوانیده . . . سبب از تألیف
این نسخه احقر خلق‌الله صانع‌الفنی ابن سیدعلی میرزاییک‌الحسینی‌الاصفهانی شبی از لیالی
زمان در باغ دلگشای جهان آرای .

(در آغاز به موسیقی روحانی (متروی ۳۹۱۰) نزدیک است) .

انجام : که این حظ نفس است و آن حظ روح . شکر الله که توفیق اتمام این نسخه
یافت . امید که به نظر کمیما اثر صرافان دارالعیار نغمه طرازی و جوهرشناسان راسته بازار
عشاق‌نوازی آنکه اگر سهوی در آن رفته باشد بی‌شایبه تعصب در صورت تحقیق به خلعت عفو
پوشانند و منظور ندارند .

از زمزم وحدت تو نوشیدم آب این نغمه وحدت شد و خوش یافت خطاب
نومید نیم ز رحمت فضل‌الله رب اغفر لی انت کریم الوهاب
سخن کشیدن مزید علتها است به بزم مردم دانا اشاره‌ای کافی است

* جنگ و مجموعه شماره ۲/۶۲۶۲ (فهرست شیرانی ۳ : ش ۳۰۱۳) که نیمه
دوم نسخه باید باشد و این رساله ش ۱ آن و دربرگ ۹۶ پ - ۱۰۰ پ ۲۱ س ، نستعلیق سده ۱۱،
عنوان شنگرف ، جدول شنگرف و لاجورد ، ربعی ،
ش ۲ رساله در بعضی قوانین تیراندازی .

ش ۳ رساله دوم در فن تیراندازی در ۱۴ باب .

هر دو گویا از همان اصفهانی است ، این سه شماره به یک خط است .

ش ۴ - لمعه اول در احوال حضرت خاتم‌الانبیاء (به قلم دیگر) .

ش ۵ - رقعات متفرقه ملا میر (نستعلیق دیگر) .

۱۲ - مجموعه دلگشا و مسرت افزا (ص ۳)

* کتابخانه دانا گنج‌بخش ، ش ۷۱/۵۸۶ ، نستعلیق و شکسته اردو و فارسی خوانای
روشن پخته سده ۱۲ ، عنوانها و سرفصلها و نشانها شنگرف ، جدول و ستون بندی مشکی و
شنگرف ، کاغذ خاکی رنگ نازک سیالکوتی آب دیده و صالی شده ، جلد تیماج سیاه عطف و
گوشه سرخ ، ۹۸ گ ۱۹۶ ص ۱۰ تا ۲۰ بیت چلیپا ، اندازه ۱۶×۷ و ۱۸×۹ ، بیرون
۲۳/۵×۱۲/۵×۱/۵ .

از یادداشت آقای محمدحسین تسبیحی مؤلف فهرست این کتابخانه :

مؤلف : یا (شاعر) و تاریخ تألیف معلوم نشد . نام تألیف را در صفحه ۳ : «مجموعه
دلگشا و مسرت‌افزا نوشته‌اند» : «فهرست این مقامات مجموعه دلگشا و مسرت‌افزا این است» .
آغاز : «بسم‌الله‌الرحمن‌الرحیم رب یسروتم بالخیر ، مقام اصفهان چارگاه

شعبه زنگوله وقت سرود اول ساعت روز ،

بحمدالله که صحت داد ایزد دلفکارانرا بدعت‌برگرفت از خاک‌ره افتاده خوارانرا

در هر دشتی که لاله‌زاری بوده است آن لاله ز خون شهریاری بوده است

جانم در درتنانلی تنانادر در درنادر تن‌تنه تنانی

تنه نادرستان تن تمه تن تن فانتن نی افتاده خواریرا

انجام : افتادگی دارد و اینگونه پایان مییابد :

شکنج و بیچش و جعد ترش بین خمار آلوده چشم کافرش بین

۳ - در این مقاله آمده که سرگذشت ابورجا در تاریخ فیروزشاهی عقیف (۴۹۱ و ۴۹۷) و تاریخ
مبارک‌شاهی (۱۳۰ و ۱۴۶) و طبقات اکبری و تاریخ گجرات کمیساریات (۱ : ۴۵) هست .